

ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата історичних наук,
доценти кафедри теорії та історії культури
Львівського національного університету імені Івана Франка
Король Наталі Мирославівни
на дисертацію Боднара Віктора Богдановича
«Особливості функціонування релігійних об'єднань Чернівецької області
(1944-1985)»,
що подана на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство**

Актуальність тематики, обраної дисертантом для дослідження, не викликає жодного сумніву – адже кожен з аспектів, висвітлених в науковій роботі, в даний час набуває нового звучання та потребує багатостороннього осмислення. Перш за все особливої гостроти набула проблематика регіоналізації української держави – і якщо говорити про політичний контекст, спостерігаємо намагання багатьох зовнішніх та й внутрішніх політичних сил, суспільних та наукових представників спотворити феномен регіональної різноманітності України до виміру так званої «децентралізації», «особливого статусу» окремих регіонів і т.п. Єдність держави не є тотожною її гомогенності, і специфіка розвитку окремих історичних регіонів (в даному дослідженні йдеться про Буковину) є типовим елементом історичного функціонування більшості держав, європейських зрештою в тому числі. Ще одним елементом злободенності та необхідності появи досліджень такого плану, як наукова розвідка Боднара В.Б, є потреба ретельного аналізу релігійності українського народу – як одного з ключових компонентів національного світогляду. Причому релігійності як у вимірі світоглядно-моральних засад, культово-обрядових традицій, так і у вимірі функціонування релігійних організацій чи об'єднань (в даному дисертаційному дослідженні). Третім і очевидно найменш на разі опрацьованим в сучасному українському релігієзнавчому дискурсі є проблема сучасних проєкцій впливу на релігійне життя радянської епохи – в контексті своєрідного симбіозу органів радянської

влади і представників православної конфесії, особливості релігійних трансформацій в суспільстві радянської доби. Специфіка постколоніального, пострадянського дискурсу в сучасній релігійній ситуації як в Україні загалом, так і в окремих її регіонах, зумовлюється спадщиною попередньої епохи – а отже потребує ретельного наукового-історичного опрацювання і осмислення.

З огляду на викладене, актуальність теми дисертації виглядає безсумнівною. Дослідження здійснене в руслі пріоритетних напрямів розвитку вітчизняної науки і має безпосередній зв'язок з науково-дослідною роботою кафедри культурології, релігієзнавства і теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Окремо слід зазначити, що дисертант надзвичайно добросовісно поставився до реалізації поставлених завдань. Робота справляє враження масштабного, вагомого, завершеного та цілісного дослідження. Чітко окреслено актуальність дисертаційної роботи (с.3), лаконічно і без надмірностей словесних формулювань визначені мета, об'єкт та предмет наукової роботи (які можливо дещо продубльовані – (с.4).

Вмотивованими та логічними є хронологічні та територіальні межі дослідження, обумовлені змінами в політичній ситуації регіону – перебування в складі СРСР.

Більше уваги слід було б зосередити на питаннях методології дослідження – автор обмежився узагальненим переліком імен відомих дослідників-релігієзнавців, які займаються подібною проблематикою, і лише одним абзацом перераховані застосовані методи та загальнонаукові принципи.

На схвалення заслуговує і окреслення новизни дослідження, хоча, можливо, окремі тези, відображені у результатах, заслуговували б суттєвішого виокремлення і підкреслення, зокрема стосовно питань чіткішого формулювання причинно-наслідкових зв'язків функціонування та

трансформації структури релігійної мережі Чернівецької області в радянський період.

Джерельна база дослідження є значною та репрезентативною. Автор опрацював фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських організацій України та Державного архіву Чернівецької області. Масштаб проаналізованого архівного матеріалу та історичний його аналіз - як в підрозділі 1.2, так і загалом в тексті дисертаційного дослідження, вражає, засвідчує сумлінність та працездатність автора, його вагомий рівень як науковця. Запровадження в науковий обіг значого об'єму архівних матеріалів, їх систематизацію та фаховий аналіз можна вважати одним з найбільших наукових здобутків дисертанта. Ретельність та добросовісність дослідника засвідчує і наявність в роботі чималого масиву додатків (С.207-227), які систематично та фахово аналізуються в тексті.

Грунтовним та детально опрацьованим (і проаналізованим – С.11-19) є історіографічне підгрунття дослідження. Дисертант вмотивовано виокремлює складові історіографічного комплексу дисертаційної роботи, які стосуються безпосередньо теми дослідження, видання зарубіжних авторів, розробки методологічного та теоретичного спрямування. В тексті здійснюється короткий огляд найбільш значимих праць сучасних українських релігієзнавців – В. Пашенка, В. Єленського, С. Здіорука, Н. Стоколос, Е. Бистрицької, В. Боєчка, – котрі в той чи інший спосіб пов'язані з тематикою досліджуваного питання. Автор окремо характеризує тематичний зміст проблематики видань, які найбільш пов'язані із досліджуваною темою дисертації, виділяє сегмент питань – в рамках дослідження релігійних трансформацій в Чернівецькій області 1944-1985 р.р., які ще не отримали необхідного висвітлення у сучасному релігієзнавчому дискурсі.

Вмотивованою та гармонійно скомпонованою є структура дисертаційної роботи. Боднар В.Б., відповідно до власного поділу на С.4-5

(чи можна вважати його авторським, і якщо так – можливо, доцільно було б долучити його до наукової новизни дослідження?) розмежовує конфесії на традиційні та нетрадиційні для Буковинського регіону; відповідно до такого поділу виокремлює розділ, присвячений дослідженню особливостей функціонування традиційних релігійних організацій Чернівецької області та розділ, зосереджений на аналізі релігійного життя протестантських (нетрадиційних) церков.

Зміст розділів наповнений масштабним та ретельним науковим аналізом історичного матеріалу. Зокрема, **розділ II «Обмеження діяльності традиційних церков: чинники і наслідки»** співмірний із конфесійною структурою регіону – домінуючій конфесії, православ'ю, присвячені перший і другий підрозділи. Автору вдалось виокремити ряд чинників, які зумовили специфіку та відмінності релігійного життя Чернівецької області – а саме географічні, соціальні, історичні. Чималу частину розділу – С.28-92 присвячено дослідженню православ'я як домінантної конфесії в Буковинському регіоні. Визначено особливості стосунків між радянською владою та представниками цієї конфесії, продемонстровано зумовленість цих стосунків загальною специфікою політичної ситуації в Радянському Союзі. Автор відстежує особливості релігійної ситуації в регіоні, висвітлюючи тенденції та розмежовуючи хронологічно на періоди. В тексті скрупульозно зазначаються статистичні дані стосовно кількості релігійних організацій в різні роки, таким чином даючи змогу відслідкувати релігійну динаміку зменшення парафій традиційних конфесій. Чітко структуровано напрямки владної політики, реалізовуваної в руслі державної доктрини атеїзму – як-от ліквідація православних осередків, підбір кадрів, маргіналізація православної обрядовості і насаджування радянської. Виокремлюються та яскраво ілюструються різномантні методи впливу органів державної влади на релігійні об'єднання – наприклад спосіб економічного тиску. Суми коштів, які перераховували для Московського патріархату (а звідти – на

потреби держави) і вражають, і викликають паралелі із сучасною ситуацією, в якій і Московський патріархат, і держава, з ним пов'язана, залишились в тій же іпостасі – ворожими і Україні, і її церквам. Охарактеризовано в дисертації типово радянський (класично тоталітарний) метод впливу на суспільну структуру – «робота з особовим складом». Системна ротація священників, нав'язування співпраці, постійні і цілеспрямовані спроби дискредитації авторитету духовенства шляхом нівеляції його освітнього рівня – як зазначає автор, «... із 170 служителів культу 48 мали лише початкову освіту, без духовної освіти серед них був 61 священнослужитель» (С.65) – стали ще одним свідченням бруталності і потворності системи, яка відмовляє людям в елементарному праві – сповідувати релігію. Подекуди способи впливу (підтвержені архівними джерелами та проаналізовані Боднаром В.Б.) набувають схожості із сторінками антиутопічної літератури – як-от нищення книг (С.40, 105), руйнування пам'яток архітектури. Вагомим здобутком дисертаційного дослідження є представлення діяльності протилежної сторони, яка не погоджувалась перетворюватись на безсловесний об'єкт впливу – самих віруючих. Автор висвітлює та аналізує постійні намагання населення відстоювати своє право на релігійне життя. Систематичні скарги у державні органи, постійні спроби самостійно організувати власне церковно-парафіяльне життя додатково підтверджують концепцію, сформульовану багатьма українськими науковцями, щодо релігійності як базового елементу українського національного характеру.

Вагомим в науковому плані є встановлена дисертантом зворотна залежність між еволюцією режиму та ситуацією в релігійній сфері. Поступова лібералізація радянської системи супроводжувалась подальшою диференціацією антирелігійної боротьби, активізацією атеїстичної роботи, нагнітанням антицерковної істерії.

Інформативним та науково-аналітичним є підрозділ **2.3. «Маргіналізація неправославних традиційних конфесій»**, в якому висвітлюється особливості функціонування неправославних конфесій – в

тому числі й іудаїзму. Зазначається, що усунення на периферію суспільного та релігійного життя зазнала не лише Українська греко-католицька церква, офіційно ліквідована, а й Римо-католицька. Яскраво та репрезентативно висвітлено життя і діяльність іудейської громади Буковини, підкреслено одну з місцевих особливостей релігійного ландшафту області – демонстративне дотримання традицій іудаїзму єврейським населенням.

Надзвичайно детально розглянуто в **III розділі – «Релігійне життя протестантських церков»** – особливості та специфіку функціонування протестантських організацій Чернівецької області. Автор вдало виокремив відмінності у функціонуванні релігійних об'єднань між представниками традиційних та нетрадиційних конфесій – зокрема набагато більш активну боротьбу протестантів за власну релігійну ідентичність, розширення мережі їх конфесій, постійні стосунки із закордонними центрами (С.170-171). В дослідженні розвинута та доведена теза щодо особливого місця протестантів в релігійному житті Буковини – які «... не тільки зуміли знайти для себе соціальну нішу, а й намагались розбудувати свої структури» (С.8). Важливим науковим здобутком є те, що аналізуючи діяльність баптистів, п'ятидесятників, адвентистів, дисертант озвучує ключовий чинник специфіки функціонування протестантського руху на Буковині – суб'єктивний. Активна релігійна позиція була притаманна кожному віруючому – постійне декларування свого віросповідання, готовність боротись і відстоювати елементарні конституційні права – зокрема, свободу совісті – простежується протягом усього розділу. На вістрі цієї безперервної боротьби перебували пресвітери, які очевидно і були головною рушійною силою розвитку протестантських громад. Як зазначає (цитуючи) Боднар В.Б., пресвітер «...авторитетний, грамотний, ініціативний, цілеспрямований, гнучкий, емоційний, уміє впливати на оточуючих, переконувати людей та співпереживати з ними»(С.163). Очевидно, що наявність безкомпромісних та наполегливих лідерів релігійних громад

стала одним із базових чинників позитивної динаміки розвитку релігійної мережі протестантів – попри увесь політичний та адміністративний пресинг радянських державних структур.

Загалом дослідження представляє розгорнуту, детально структуровану релігійну картину Чернівецької області в радянський період, висвітлюючи і загальні тенденції функціонування релігійних організацій, і локальні, притаманні виключно даній місцевості варіанти існування конфесій – як-от назарян, осташів. Чітко простежується протягом всього дослідження ключова проблема державно-релігійних стосунків в радянській державі – проблема протистояння та одночасної взаємодії органів державної влади та релігійних об'єднань. Дисертаційна робота є, безсумнівно, першим комплексним дослідженням, в якому проаналізовано діяльність усіх конфесій в радянський період в Чернівецькій області, специфіка їх функціонування.

Висновки дисертаційної роботи повністю акумулюють зміст реалізованого дисертаційного дослідження і відзначаються високим науково-теоретичним рівнем.

Однак, відзначаючи безсумнівні заслуги дисертаційного дослідження, можна висловити окремі зауваження та побажання.

1) Доцільно було б поглибити загальний теоретичний контекст роботи. Загалом текст дисертації зосереджений на аналізі архівного матеріалу, від доповнення деяким загальним контекстом компаративного плану – наприклад порівняти функціонування конфесій на загальнодержавному рівні (принаймні в рамках УРСР) із особливостями та специфікою в Чернівецькій області робота набула б дещо більшої наукової масштабності.

2) Сумнівним є включення (на С.11-12) в перелік праць, які висвітлюють стан наукової розробки проблеми, публікації радянської епохи – В.Беляєва, С. Беца, М. Болдичара, Я. Галана. Окрім того, що роки публікацій синхронні із досліджуваним періодом, наскільки науково-

вартісними можна вважати атеїстично-пропагандистські радянські видання?

3) В тексті роботи варто було б звернути увагу на проблеми термінології – і чіткіше розмежувати окремі напрямки протестантських конфесій, зокрема баптистської (с.119).

Проте зроблені зауваження мають у своїй більшості рекомендаційний характер для подальшої науково-дослідницької роботи автора і не заперечують концепції і змісту дисертації в цілому, цінності одержаних в ході дослідження результатів.

Автореферат дисертації відповідає змісту дисертаційного дослідження. Ідеї дисертації пройшли достатню апробацію – доповідалися на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, а також знайшли своє відображення у 8 публікаціях, із яких чотири статті опубліковано у фахових виданнях України та одна в зарубіжному науковому виданні.

Виходячи із зазначеного, маємо всі підстави для висновку про те, що подана до захисту дисертація Боднара В.Б. «Особливості функціонування релігійних об'єднань Чернівецької області (1944-1985 р.р.)» є самостійним, логічно завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному науково-теоретичному рівні. За своєю актуальністю, науково-теоретичним рівнем розробки досліджуваної проблематики, науковою новизною одержаних результатів, а також за їх теоретико-практичною значущістю цілком відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України щодо кандидатських дисертацій, а її автор – Боднар Віктор Богданович – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент
доцент кафедри теорії та історії культури
Львівського національного університету
імені Івана Франка
канд. іст. н., доцент

Н.М. Король